

Staatsieportret van koningin Wilhelmina (1816). Joseph Paelinck (1781-1839).  
*Olieverf op doek, Paleis Het Loo, Apeldoorn, langdurig bruikleen van Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden. Foto Paleis Het Loo, Apeldoorn.*

# 1. Koningin Wilhelmina

1774-1837

*Friederike Luise Wilhelmine, Prinses van Pruisen, Vorstin van Fulda 1802-1806, Koningin der Nederlanden 1815-1837.*

Op 18 november 1774 wordt in het koninklijk paleis in de residentiestad Potsdam een dochter geboren in het gezin van de latere koning Friedrich Wilhelm II van Pruisen en zijn echtgenote Friederike Luise, landgravin van Hessen-Darmstadt. De kleine krijgt de namen Friederike Luise Wilhelmine. Haar roepnaam wordt Wilhelmine. In Nederland wordt ze later Wilhelmina genoemd, en ook wel Mimi ter onderscheid van haar schoonmoeder, die eveneens Wilhelmina heet.

## Kinderen uit het huwelijk van koning Willem I en Wilhelmina van Pruisen

- **Willem Frederik George Lodewijk:** 1792-1849
- **Willem Frederik Karel:** 1797-1881
- **Wilhelmina Frederika Louise Paulina Charlotte:** 1800-1806
- **Naamloze levenloos geboren zoon:** 30 augustus 1806
- **Wilhelmina Frederica Louisa Charlotte Marianne:** 1810-1883



Het gezin van de latere koning Willem I (toen nog erfprins) tijdens de ballingschap in Duitsland, circa 1799. Prinses Wilhelmina van Pruisen heeft prins Frederik op schoot. Links staat prins Willem, de latere koning Willem II. *Pastel, anoniem, mogelijk Friedrich Georg Weitsch (1758-1828). Koninklijke Verzamelingen, Den Haag.*



Huwelijkssluiting op 1 oktober 1791 in de Witte Zaal van het Stadtschloss in Berlijn, tussen erfprins Willem Frederik (de latere koning Willem I) en prinses Wilhelmina van Pruisen. *Anoniem (1791). Rijksmuseum, Amsterdam.*

Mimi brengt een groot deel van haar jeugd in Berlijn door. Ze is kunstzinnig, muzikaal, speelt graag toneel en kan goed schilderen. Als Mimi zestien jaar oud is, wordt ze uitgehuwelijkt aan de Nederlandse erfprins Willem Frederik, de latere koning Willem I. Op 1 oktober 1791 treedt ze met hem in het grote stadspaleis in Berlijn in het huwelijk. Aansluitend volgt daar een bruiloftsfeest dat maar liefst zeventien dagen duurt. Daarna vertrekt het jonge paar naar Den Haag. Op 2 november 1791 wordt het paar daar feestelijk binnenge-

### De kunstzinnige koningin

Wilhelmina is een kunstliefhebster en heeft op diverse gebieden artistiek talent. Haar grote passie is echter schilderen. Tijdgenoten roemen haar als een verdienstelijk schilderes. Bijbelse taferelen en familieportretten vormen haar



Willem I kijkt toe in het atelier van Wilhelmina. *Reinier Crayvanger (1822-1880). Rijksmuseum, Amsterdam.*



Prinses Marianne in de wieg. Geschilderd in 1811 door haar moeder, Wilhelmina van Pruisen. *Muzeum Powiatowe w Nysie (Polen), 2019.*

favoriete thema's. In de periode na 1814 komt de bekende Pruisische hofschilder Friedrich Bury uit Berlijn naar Brussel en Den Haag om haar les te geven.

Dankzij een toelage van Wilhelmina kan de Duitse schilder Bonaventura Genelli (1798-1868) in Italië studeren. Zij bezoekt regelmatig tentoonstellingen, is beschermvrouwe bij de verbouwing van het Koninklijk Museum in Den Haag en honorair lid van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Amsterdam.



Het 'Stadtschloss' in Berlijn. In dit paleis verleent het Pruisische koningshuis onderdak aan het gezin van de latere koning Willem I (dan nog erfprins) als dit na de inval van de Franse troepen in 1795 uit Nederland vlucht. Het gezin woont in de zuidvleugel (op de verdieping met de zonnenschermen). Eerder is Willem I op 1 oktober 1791 in dit paleis met zijn volle nicht Wilhelmina van Pruisen getrouwd. Prins Frederik, de tweede zoon van Willem I en Wilhelmina, is op 28 februari 1797 in dit paleis geboren. In 1803 koopt Willem I een eigen stadspaleis in Berlijn, dat later bekend zal staan als het 'Niederländisches Palais'. *Schilderij (1842), Maximilian Roch (1793-1862). Märkisches Museum, Berlijn.*

haald. Willem Frederik en Mimi nemen hun intrek in Paleis Noordeinde in Den Haag. Daar wordt op 6 december 1792 hun eerste zoon Willem Frederik George Lodewijk geboren, de latere koning Willem II.

In januari 1795 vluchten de Oranjes voor de in aantocht zijnde Franse legers naar Engeland. Een periode van ballingschap breekt aan, die bijna negentien jaren zal duren. In april 1796 vertrekken ze naar Berlijn waar Mimi's vader het gezin van de erfprins onderdak verschaft in zijn grote stadspaleis. Hier wordt op 28 februari 1797 prins Frederik geboren in de voormalige slaapkamer van koning Frederik de Grote. Met de geboorte van prinses Pauline op 1 maart 1800 wordt het gezin opnieuw uitgebreid. Vanaf 1802 regeert Willem Frederik als vorst in Fulda, daarbij trouw ondersteund door Mimi. Dit gebied heeft hij gekregen als compensatie voor de gebieden die de Oranjes na de komst van Napoleon hebben verloren. In 1806 verliest het Pruisische leger de veldslagen bij Jena en Auerstedt. Mimi en haar gezin vluchten voor de naderende Franse troepen naar het oosten. Mimi is op dat moment erg verzwakt door de geboorte van een levenloos zoontje. Onderweg wordt prinses Pauline ziek en sterft op zesjarige leeftijd. Ze wordt begraven in Freienwalde, zo'n 60 kilometer ten noordoosten van Berlijn. Pas in 1911 wordt het stoffelijk overschot overgebracht naar de koninklijke grafkelder in de Nieuwe Kerk in Delft. In de jaren na 1806 logeert het gezin nu eens bij Mimi's familie in en bij Berlijn, dan weer zijn ze op hun landgoederen in Silezië en Posen (nu Polen).

Na de val van Napoleon gaat Willem Frederik als koning Willem I over de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden regeren. Mimi wordt dan de eerste koningin Wilhelmina. Met haar gezin woont ze afwisselend in Brussel en Den Haag. Ze treedt niet op de voorgrond en gaat onopvallend haar weg. Ze schildert veel en geeft gul aan liefdadigheidsinstellingen. De kinderen worden met grote betrokkenheid van



Portret van prinses Pauline (ca. 1806).  
Johann H. Schröder (1752-1812).  
*Pastelkrijt op papier, Paleis Het Loo, Apeldoorn, langdurig bruikleen van Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden. Foto Paleis Het Loo, Apeldoorn.*





Koninklijk Paviljoen (nu 'Paviljoen Von Wied') in Scheveningen. Een geschenk van koning Willem I aan zijn echtgenote koningin Wilhelmina, 1877. *Schilderij, Johannes Josephus Destree (1827-1888). Rijksmuseum Amsterdam.*

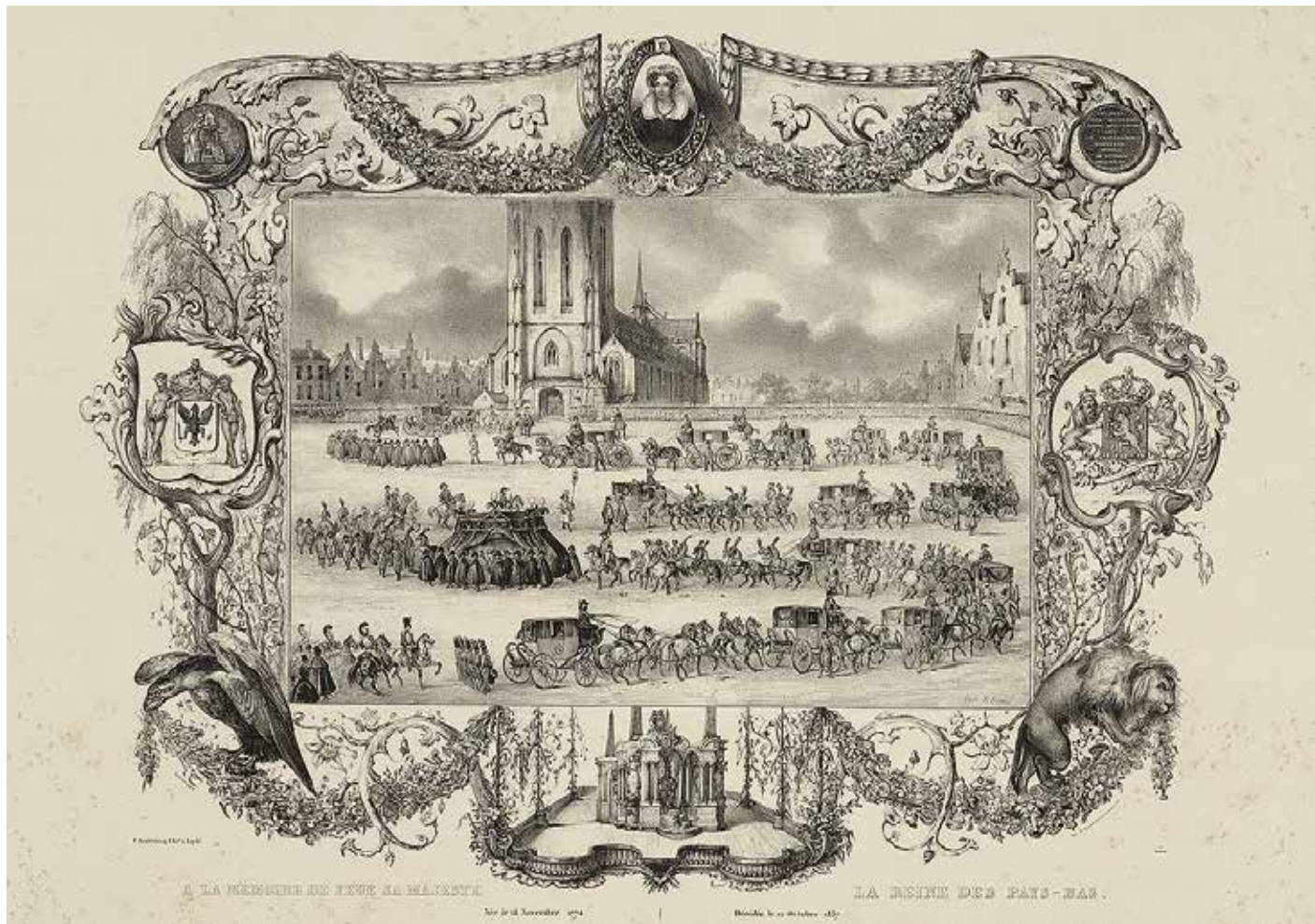
haarzelf opgevoed. Hoe groot haar moedergevoel is, blijkt wanneer kroonprins Willem tijdens de Slag bij Waterloo gewond raakt. Ze begeeft zich naar het hoofdkwartier van de troepen om persoonlijk de zorg voor haar zoon op zich te nemen.

Voor Willem I is Wilhelmina een begripvolle en tolerante levensgezellin. Regelmatig moet ze verzoenend optreden wanneer haar man en kroonprins Willem onenigheid hebben. In de jaren na 1820 begint ze te kwakkelen met haar gezondheid. Willem I laat daarom voor haar een zomerhuis aan het strand van Scheveningen bouwen. Het wordt ingewijd op haar verjaardag in 1827. Tegenwoordig staat het bekend als Paviljoen Von Wied. Hier kan ze genieten van de gezonde zeelucht. Langzamerhand gaat haar gezondheid echter verder achteruit. In mei 1837 reist ze nog één keer naar Berlijn om de doop van haar kleinzoon Albert mee te maken. Na terugkomst brengt ze de zomer door op Paleis Het Loo bij Apeldoorn. Begin oktober gaat ze terug naar Den Haag waar haar toestand snel verslechtert.

Op 12 oktober overlijdt ze op Paleis Noordeinde. Haar lichaam krijgt op 26 oktober een plaats in de koninklijke grafkelder in Delft. De herdenkingsdienst, met hofprediker Isaäc Dermout als voorganger, wordt op de daaropvolgende zondag 29 oktober 1837 in de Kloosterkerk in Den Haag gehouden.



In de Nieuwe Kerk in Delft staat het grafmonument voor prinses Pauline, dochter van koning Willem I en koningin Wilhelmina. Dit monument is afkomstig van haar oorspronkelijke graf in Freienwalde (Duitsland) waar zij in 1806 is begraven.  
*Foto Collectie auteur.*



Aankomst van de rouwstoet na het overlijden van koningin Wilhelmina bij de Nieuwe Kerk in Delft, 26 oktober 1837.  
Victor Adam (1801-1867). Rijksmuseum, Amsterdam.



Isaïc Johannes Dermout wordt op 31 januari 1777 in Hoorn geboren in een Oranjegezinde familie. Hier is zijn vader Jacob Dermout (1746-1812) predikant. Voordat hij in Utrecht theologie gaat studeren volgt Isaïc onderwijs op diverse Latijnse scholen en het Atheneum in Amsterdam. Hij studeert in 1798 af in de theologie en wordt in datzelfde jaar predikant in Zeist. Daarna volgen Amersfoort (1800), Zutphen (1803) en Den Haag (1805). In 1816 benoemt de Algemene Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk hem tot haar vaste secretaris; een functie die hij dertig jaar zal bekleden. Daarnaast is hij actief in vele andere kerkelijke functies en als kerkhistoricus. Samen met de Groninger hoogleraar Annaeus Ypeij is hij de auteur van de *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk*. Dermout staat bekend om zijn welsprekendheid.

In 1816 benoemt koning Willem I hem tot buitengewoon hofprediker. Dit is een functie die hij naast zijn predikantschap vervult. In 1822 volgt zijn benoeming tot gewoon hofprediker en treedt hij volledig in dienst van het koninklijke hof. Overigens wordt een geestelijke aan het hof in die tijd ook wel 'hofkapelaan' genoemd. Na de Reformatie wordt 'kapelaan' in principe alleen voor rooms-katholieke geestelijken gebruikt. In

## Ds. Isaïc Johannes Dermout



Aquatint van portret naar schilderij van Isaïc Johannes Dermout (1777-1867). *Schilderij: Jan Willem Pieneman (1779-1853); Aquatint: Willem Grebner (1784-1866). Collectie Stedelijk Museum Zutphen.*

combinatie met 'hof' kan het echter ook om een protestantse predikant gaan die dienstdoet aan het hof.

Tijdens zijn loopbaan leidt Dermout veel bijzondere kerkdiensten voor het Koninklijk Huis. In de Grote Kerk in Den Haag doopt hij op 24 augustus 1818 prins Alexander, de tweede zoon van (toen nog kroonprins) Willem II en prinses Anna Paulowna. Ook prinses Sophie, de op 8 april 1824 geboren dochter van Willem II en Anna Paulowna, doopt hij in de Grote Kerk in Den Haag.

Op 29 oktober 1837 spreekt Dermout in de Kloosterkerk in Den Haag de kerkelijke rede uit ter gelegenheid van het overlijden van koningin Wilhelmina, de echtgenote van koning Willem I.

De door Dermout in 1824 gedoopte prinses Sophie treedt op 8 oktober 1842 in het huwelijk met Carl Alexander, erfgroothertog van Saksen-Weimar-Eisenach. Dermout zegent dit huwelijk in. Dat vindt plaats in de Gotische Zaal tegenover Paleis Noordeinde.

Op 7 januari 1844 leidt hij in de Kloosterkerk in Den Haag de herdenkingsdienst voor de op 12 december 1843 in Berlijn overleden koning Willem I.

Dermout krijgt twee keer een koninklijke onderscheiding. Hij overlijdt op 22 oktober 1867 op negentigjarige leeftijd in Den Haag.



# OVERDENKING

KERKELIJKE REDE TER GEDACHTENIS VAN HARE MAJESTEIT FREDERICA LOUIZA WILHELMINA, KONINGIN DER NEDERLANDEN, OVERLEDEN DEN 12den OCTOBER 1837. UITGESPROKEN DEN 29sten OCTOBER 1837 TE 's GRAVENHAGE IN DE KLOOSTERKERK, DOOR I. J. DERMOUT, Hofkapellaan van Z. M.

**Zingen:** Psalm 90:2 – Uw Oppermagt, die wij ootmoedig eeren.

Uw oppermagt, die wij ootmoedig eeren,  
Kan door een' wenk den mensch zijn broosheid leeren:  
Uw wenk alleen, al schijnt ons niets te deeren,  
Verbrijzelt ons, doet ons tot aarde keeren:  
Want in uw oog zijn duizend jaaren, Heer,  
Een enkele dag, een nachtwaak, en niets meer.

## Votum

### Kerkelijke rede

Het treurgewaad, waarin wij heden in Gods heiligdom verschenen zijn, is eene aandoenlijke uitdrukking van eenparige liefde en hulde. Wij leggen er de sprakeloze getuigenis mede af van de innerlijke rouwe, die wij dragen over het verlies eener Koningin, die door onze gansche Natie werd geëerd, bemind en geprezen. Aan het gevoel, waarmede wij deswege getroffen zijn, zouden wij ditmaal genoeg hebben, om onze harten in weemoed voor elkander uit te storten. Maar, wenden wij het oog naar het Vorstelijk Gestoelte, en aanschouwen wij onze geliefden Koning met het Koninklijk Geslacht, voor het eerst na volbragten lijkpligt aan eene teederbeminde Gemalin en onvergetelijke Moeder, rouwstig opgekomen voor het aangezicht des Heeren, – dan gevoelen wij ons door ongewone aandoening bewogen, die te inniger is naar mate wij aan Hem en zijn Huis opregt en hartelijk verkleefd zijn. Zoo treft het lijden eens Vaders het gansche huisgezin, en wanneer Hij weent, kan zich het kinderlijk oog van tranen niet bedwingen. Het doet ons desniettemin goed aan het hart den Vader des Volks

in ons midden te zien, verzekerd als Hij is, dat Hij geen' getrouwer deelgenooten aan zijne smart ergens kan aantreffen, dan Hij vindt in ons die hier vergaderd zijn. Weldadig wordt te gelijker tijd ons Christelijk gemoed geroerd, wanneer wij Hem, gelijk weleer een Gezalfde des Heeren (Psalm XLIII:3.), troost voor zijne nedergebo-gen ziele bij de heilige altaren zien verlangen. Ziet! de Koning is het Bedehuis ingetreden, om zich voor zijnen God te buigen, om zijne Ontslapene Christelijk te beweenen, en om te hooren wat het Evangelie tot leniging zijner droefheid en tot opwekking zijner hope spreekt. Gewisselijk zal Hij zich niet te leur gesteld vinden bij die bron des heils, die geopend is door Hem, wiens Goddelijke mond gesproken heeft: 'Zalig zijn ze die treuren, want zij zullen vertroost worden' (Matth. V:4) Ook in onze liefde heeft Hij zich niet misrekend, daar, eer wij eenig ander doel dezer zamenkomst gaan vervullen, ons hart ons dringt, om onverwijld voor Hem en zijn Geslacht, van den God aller genade de krachtigste vertroosting af te smeeken. Daartoe vereenige zich onz' aller geest in dit

### Gebed

Oneindige God! wij aanbidden U als den onafhankelijken Bestuurder van het lot der menschen, en den Oppermagtigen Beschikker over leven en dood. Al wat Gij doet is wijs en heilig, en daar Gij aan niemand verantwoording geeft of schuldig zijt van Uwe daden, betaamt het ons, dat wij aan de uitkomsten van Uwen raad ons met diepen eerbied onderwerpen. Het heeft U behaagd een Vorstelijk leven af te snijden, door Uwe genade versierd met edele deugden, beminnelijk voor deszelfs naaste betrekkingen, weldadig in ruimen kring, gewaardeerd door geheel ons Volk. Onze Koning beweent eene Gemalin, die Hij hoogachtte en lief had; het

Koninklijke Geslacht eene eerwaardige en teederbeminde Moeder. Aanschouw in die tranen van echtgenoot en kinderen de dankbare waardschatting eener dierbare gift, door U geschonken, maar die Gij thans weder tot U genomen hebt. Vervul door Uwen Heiligen Geest hunne bedroefde harten met de kracht, die noodig is om, in het geloof aan Uwe Wijsheid en Liefde, te zeggen: 'de wil des Heeren geschiede!' Stort in dezelve rijkelijk die vertroosting uit, welke het Evangelie verzekert aan hen, die godvruchtig treuren. Wij danken U, dat Gij ons daarvan zulk een' rijken schat geschonken hebt met dien Heiland, die de verzoening is onzer zonden, die, door Zijnen dood en opstanding den dood hebbende te niet gedaan, Uw vaderlijk huis ontsloten heeft voor degenen, die in Hem gelooven, en ons de belofte nagelaten, dat Hij de Zijnen zal opwekken tot het eeuwige leven ten uitersten dage. Mogen al de genen, die met onderwerping aan Uwen wil een smartelijk gemis dragen, de vertroosting van de Godsdienst smaken: met name bidden wij U dit voor onzen Koning en de zijnen. Heilig hen, opdat zij, bij de bewandeling van den weg der gerechtigheid, zich verblijden in het vooruitzigt, dat Gij in het eeuwig Rijk des lichts de tranen hunner rouwe van hunne oogen zult afwisschen. Geef, dat wij allen de gedachtenis der genen, die godzaliglijk onder ons hebben geleefd, ook die onzer ontslapene Koninginne, heilig bewaren, en omringd door zoo vele voorbeelden van vergankelijkheid en sterfelijkheid, als wijzen van harte, onze dagen tellen, en ons leeren bereiden voor een zalig einde. Verleen ons, o God en Vader! die genade door JEZUS CHRISTUS, Uwen Zoon, onzen nooit volprezenen Zaligmaker en Heer! AMEN!

### **Tekst**

Romeinen 2:29<sup>b</sup>: *Wiens lof niet is uit de menschen, maar uit God.*

Daar is, M[ijne]. H[oorders].! behalve het voortleven van onzen geest in gindsche wereld, nog eene andere voortdoring na het sterven, die, hoewel zij zich enkel bepaalt tot deze aarde, van geen gering belang behoort gerekend te worden: het is de voortdoring onzer gedachtenis bij de genen, met wie wij geleefd hebben. Van de vroegste tijden af tot heden toe bleef steeds voor hen, die in ware braafheid hadden uitgemunt en zich door wezenlijke ver-

diensten onderscheiden, de eervolle gedachtenis hunnes naams, als een regtmatig loon der deugd, bewaard; en in het algemeen gebeurt het zeldzaam, dat iemand ten grave daalt, van wien, hetzij met meerder of minder regt, het goede na zijnen dood niet wordt gezegd en welwillend aangehoord. Wij allen tellen het onder de onwaardeerbare genoegens van ons hart, met lof te mogen spreken van de genen, die wij verloren hebben, de voortreffelijke hoedanigheden, die wij in hun karakter hebben gekend, aan het licht te brengen, en wat ooit edels door hen verrigt werd op te halen. Daarin vindt onze liefde hare voldoening, onze droefheid eene verzachting; wij achten zelfs hierdoor jegens onze afgescheidenen een' heiligen pligt te vervullen. Gelukkig zoude het zijn, indien wij bij de hulde, die wij brengen aan de nagedachtenis onzer afgestorvenen, altijd werden bestuurd door een regtmatig oordeel over de zedelijke waarde der onderscheiden hoedanigheden, die men gewoon is te prijzen, en de lofspraak, waarmede wij anderen vereeren, den toets van de zuivere Godsdienst konde doorstaan. Daar is, wij mogen het niet verzwijgen, een onmetelijk onderscheid tusschen hetgeen de menschen prijzen en hetgeen lof heeft bij God. Doorgaans toch meent de wereld, dat, naar mate de schouwplaats, waarop iemand leefde, groot en ruim was, gewone deugd – alsof de deugd van echten stempel onder de stervelingen zoo gemeenzaam was – te klein is om geprezen te worden, en dat men in het karakter en bedrijf diens afgestorvenen, naar eene stof moet zoeken, geschikt om met grooten praal en ophef vermeld te worden. Van daar die ellendige lofredenaars van allerlei soort en tijden, die blind genoeg waren om parels voorbij te zien en zich vermoeid hebben met schelpen te polijsten. Ons heeft de Godsdienst beter onderwezen, daar zij ons naar de goedkeuring des Allerhoogsten als het voornaamste leert streven, en voorschrijft om in anderen dat alleen te prijzen, wat in zijn onfeilbaar oordeel als goed en deugdelijk geldt. Daarom zouden wij met het innigste leed gevoel den genen beklagen, die voor den Regterstoel des Eeuwigen geene andere gerechtigheid medebragt, dan ontleend van hetgeen de menschen prijzen. De wereld, ach! zij prijst in ons hetgeen zij ziet, God daarentegen prijst den verborgen' mensch des harten: zij oordeelt over de oppervlakte onzer daden, God over onze beginselen. Eene enkele daad kan ons de goedkeuring

der menschen verwerven, bij God alleen de eenparige gang van ons leven. Wat als een schitterend luchtverschijnsel zich voor een oogeblik met glans vertoont, heet bij de wereld groot, de stille deugd wordt hoogst bij God geacht. Wij oordeelen naar de letter, God naar den geest. Waardig was die regelmaat der waarheid, om door een Apostel te worden voorgedragen aan het Joodsch geslacht van zijnen tijd, dat op het godsdienstig uiterlijke van belijdenis en eeredienst roem droeg, als of dit den mensch bij God regtvaardigen konde, maar het wezen der godsvrucht miste. Het is namelijk van de ware zedelijke voortreffelijkheid, de godsdienst van een geheiligd harte, dat hij in onzen tekst schrijft: *dat haar lof niet is uit de menschen, maar uit God.*

Welbehagelijk is ons deze wenk der H[eilige]. Schrift bij het aandenken aan de Ontslapene, die wij met onzen Koning en zijn Huis betreuren, en welke wij met eerbied en liefde onze KONINGIN genoemd hebben. Uw aller eenparige stem verklaart, dat de getuigenis, die wij met het Apostolisch woord van Haar leven mogen afleggen, Hare waardigste gedachtenis en Hare schoonste nalatenschap is aan Haar Huis en aan de Nederlandsche Natie.

Het Vorstelijke leven biedt, meer dan eenig ander, door de verhevenheid van stand en de uitgebreidheid van invloed, eene schitterende gelegenheid aan tot beoefening van schoone en edele pligten. Niemand echter in de schaduw van een troon geboren, of tot het dragen eener kroon geroepen, is waarlijk lofwaardig en groot, dan ten zij hij in de algemeene school der menschheid is geoefend en gevormd, de eerste pligten onzer natuur waardiglijk heeft leeren vervullen, en onder het geleide van de Godsdienst, zich die deugden eigen gemaakt, die elken sterveling tot sieraad verstrekken. Eene geheime, maar onwederstaanbare inspraak van ons zedelijk gevoel maakt ons genegen om in Vorsten en Vorstinnen eerder het uitstekend karakter der menschheid te beminnen en te prijzen, dan de zeldzame hoedanigheden, die zij van hunnen hoogen rang en de schouwplaats hunnes levens ontleenen. Dezulken onder Hen brengen wij eene ongedwongen hulde toe, dezulken sluiten wij, om zoo te spreken, op in ons hart, die in de algemeene betrekkingen van het leven zich van ons niet onder-

scheiden dan door de voortreffelijkheid der manier, waarop zij het goede betrachten, en aan de beoefening der deugd bevallig weten te verbinden die uitgezochte middelen, die Hun verheven stand Hun aanbiedt. Bij het graf van zoodanigen, als Hen de Voorzienigheid van ons afrukt, storten wij reine tranen, die de vleizucht ons niet kan ontlokken en kostelijker van waarde dan de welsprekendste lofreden.

Die hulde, wij brengen haar regtmatig toe aan de onvergetelijke Koningin, wier stoffelijk overschot, nu drie dagen geleden, onder de algemeene rouwe ten grave is gebracht. Wat ook eene hooge geboorte uit wijdberoemden Stamhuize, wat de verheffing tot den troon der Nederlanden Haar luisterrijks geschonken hadden, wat gaven van geest en talent, groot genoeg om mede te schitteren, Haar eigen mogten zijn geworden, – Zij zelve had zich eene stille, maar werkzame deugd, welke lof niet is uit de menschen, maar uit God, tot het beste deel Hares levens uitgekozen. Wie van dat leven ooit met eene getrouwe pen het tafereel zal trachten te malen<sup>4</sup>, moet eerst de schets ontwerpen van hetgeen de voortreffelijke Vrouwe voor hare teederste betrekkingen was, en Haar van uit het heiligdom des huisselijken levens te voorschijn brengen. Maar ik spreek van een heiligdom, ontoegankelijk voor den oningewijden voet. Niemand bewaart zóó die schets als het hart onzes Konings, die alleen weet, welk eene teedere, wijze en deugdzame gemalin de Hemel Hem geschonken had in Haar, wier leven met het zijne gedurende zoo vele jaren was ineengeweven; die de getrouwe deelgenoot aan al zijne lotgevallen was, en in welke verstandigen omgang Hij van de dagelijksche staatszorgen zich het liefst verpoosde. Niemand prijst beter die Moeder, dan onze Prinsen en Prinsessen, die aan Haar eene voortreffelijke opvoeding en een godvruchtig voorbeeld danken; die in denkwaardige oogeblikken van Hun eigen leven, voor het oog van gansch Europa, Hare moedertrouw hebben ondervonden, en het elkander met weemoed te binnen brengen, hoe noch afstand van plaats, noch het klimmen der jaren, noch zwakheid des ligchaams, Haar ooit hebben wederhouden, om aan de panden Harer liefde moederlijken bijstand te verlenen. Doch, ik schroom in de tegenwoordigheid onzer Vorsten voort te gaan, en naar hetgeen de binnenkamers van het Paleis heiligs en schoons be-

sluiten, ons oor te neigen. Althans schroom ik de werkzaamheid der menschenliefde, waarin de ontslapene Koningin den wellust Hares levens vond, in het openbaar te verheffen, gedachtig dat die weldadigheid, waarin Zij uitmuntte, behandeld moet worden als eene kostbaarheid, welke, zoodra men die uit hare verborgene bewaarplaats onder den adem der menschen brengt, haren zuiversten glans verliest. Liever mogen er de armen van spreken in hunne woningen. Beter is het, dat het gedenkboek, dat bij God is, ten grooten dage openbaar make wat Zij loffelijks heeft gedaan in nederige navolging van dien Verlosser, tot de grootste en beminnelijkste lofspraken van wiens menschelijk leven het behoort, dat Hij was *goeddoende*. Maar het was die werkzaamheid niet, die zich als eene enkele goede plant op den akker Hares levens vertoonde. Zij ging bij Haar gepaard met eene ootmoedigheid, die Haar wederhield om met Hare werken te pralen, met eene eenparige reinheid des wandels, met die zachtmoedige bescheidenheid, die afdaalde tot beminnelijke nederigheid jegens elk, die Haar naderde, en met eene vrijwillige verloochening van de wereld. Deze, zij had haar ook door Hare eigen lotgevallen te veel in hare ijdelheid leeren kennen, om er Haar hart aan te hechten, en om niet gaarne het aardsch gewoel, zoo veel de pligten van Haren stand het gedoogden, te ontwijken, om zich met Haren God en zich zelve te onderhouden. In de school en onder het kruis des Heilands had zij die lijdzaamheid geleerd, die Haar beproeving, smart en zwakheid deed verdragen, en waarmede Zij geloovig ontslapende, onder den zegen der Haren, Hare ziel overgaf aan Haren getrouwen Schepper.

Zoodanig is geweest, het is zonder grootspraak en opschik vermeld, de eigen hoedanigheid van de Koningin der Nederlanden, FREDERIKA LOUIZA WILHELMINA. Zoo hebben wij Haar gekend en betreuren wij Haren dood. Was het wonder, dat het gansche Nederlandsche Volk Haar vereerde en beminde? Dat Volk, hetwelk Haar, toen Zij zich pas in aller harten gevestigd had, van onze stranden had zien wijken, heeft, nadat God onze kluisters had doen afvallen, Haar met alle geestdrift van eerbied en liefde in ons midden terug ontvangen, en er tot hier toe eene regtschapene vreugde in gevonden, den jaardag onzer verlossing te vieren op

den jaardag Harer geboorte, die van nu voortaan zal opgaan over Haar graf. Aldus heeft het God beschikt. Zijn wil geschiede! Maar (Openb. XIV : 13) Zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven! ja, zegt de Geest. Zij rusten van hunnen arbeid en hunne werken volgen met hen.

**Zingen:** Gezang<sup>5</sup> 182:1 – Stille rustplaats van Gods dooden!

Het is niet te veel gezegd, maar naar waarheid gesproken, want Gods woord heeft ons voorgelicht, dat de getuigenis die wij van het leven der afgestorvene Koninginne hebben afgelegd, Hare waardigste gedachtenis en tevens Hare schoonste nalatenschap is. Gezegend noemen wij de gedachtenis, toegewijd aan een leven, verdienstelijk bij de menschen en waarop de Hooge God het zegel zijner goedkeuring zet.

Inderdaad, het is verdienstelijk en groot, loffelijke daden te verrigten, die de Faam met luiden klank naar alle oorden henen voert, en waarvoor de wereld gewoon is ons met de vermaardheid van onzen naam te betalen. Ongelukkig echter het grootste gedeelte van ons geslacht, indien wij op de rol van die vermaardheid moesten staan, om verdienstelijk te mogen heeten! Neen! Even zeer is het verdienstelijk den stand, dien wij in de maatschappij hooger of lager bekleeden, op te luisteren door pligtsbetrachtingen, die de eerste en heiligste betrekkingen tot voorwerp hebben, en de fijne aandoenlijkheid van het hart en de kracht van het Christelijk geloof openbaar te maken door deugden, die slechts een klein tooneel en weinige, maar bescheidene aanschouwers noodig hebben. Wij hebben niet te vergeefs geleefd, wanneer wij in den kring, ons door den Schepper aangewezen, door onzen wandel een eenparig voorbeeld hebben gegeven van ongeveinsden eerbied voor God, van getrouwheid aan het geweten en goedwilligheid jegens de menschen. Wij hebben nuttig geleefd, wanneer zij, met wie de Voorzienigheid ons had verbonden, door ons zijn gelukkig gemaakt, geleerd, gesticht en voorgegaan op het pad van eer en deugd. Wij hebben weldadig geleefd, wanneer wij met de gaven, die ons van boven waren geschonken, rondom ons henen, zoo ver onze hand reikte, blijdschap en zegen hebben verspreid, en



stille deugd, die verborgen tranen droogt en het leed der lijdende menschheid verzacht, ons tot werktuigen heeft gemaakt van de Hemelsche barmhartigheid. Zoo was het leven der Vorstin, die wij verloren hebben, en de menschheid en het Christendom geven er den naam aan van een schoon en verdienstelijk leven.

Het Christelijk geloof vergunt ons niet alleen, maar het verplicht ons alzo te spreken van een leven, waaraan de Hooge God zijnen onwaardeerbaren lof niet weigert. Niet, als of eenig werk door ons verrigt, de verdienstelijke koop prijs onzer zaligheid ware. Dat zij verre! Onze ontslapene Koningin kende zich zelve en in Haar zelve den mensch, zij kende ook de Christelijke Godsdienst te wel, dan dat zij het niet tot Hare ootmoedige belijdenis zoude gemaakt hebben, dat wij om niet geregtvaardigd worden uit Gods genade, door de verlossing, die in Christus Jezus is (Rom. III:24). Maar ons verblijdt het en het sticht ons bij Haar graf, dat wij in Haar de kennelijke bewijzen hebben gezien van het levende geloof in den eenigen Verlosser der zondaren, hetwelk Haar harte tot dankbare liefde had geheiligd en Haar leven gerigt tot de deugd. Met dat zegel, het zegel van den Heiligen Geest, bestempeld, prijzen wij Hare werken als in God gedaan, en wenschen Haar, na Haar verscheiden, geluk met een lof, die hooger is dan de lof der menschen. O, waardige gedachtenis, kostelijker dan al het goud der kroonen, die de Vorsten dezer aarde dragen! O, onverwelkelijke eer, die de wereld niet kan geven! Wat is toch de lof van menschen anders dan die van nietige schepselen en feilbare wezens, wier oordeel hen ligtelijk bedriegt? De lof die uit God is mag alleen beslissend en onfeilbaar heeten. De lof der wereld, al staat die ook in boeken geschreven of in marmer gegraveerd, vergaat en wordt door den loop des tijds vergeten; maar die van God duurt voort met ons onsterfelijk wezen. Uit de registers des Hemels wordt nimmer uitgewischt wat wij in ootmoed en uit oprechte liefde tot God en Christus goeds verrigt hebben. En als eens de boeken worden geopend, waaruit ons lot beslist zal worden, dan, als de vrucht van ons geloof, met goedkeuring te hooren vermelden wat de menschen niet wisten en kenden nog prezen – wat lofspraak kan zaliger zijn? Wel haar, die ons verlaten heeft, en welker lof niet was uit de menschen, maar uit God.

Dierbaar is, uit dien hoofde, de nalatenschap, welke zij met dit getuigenis heeft achtergelaten aan onze *liefde* – onze *navolging* – en onze *hope*.

Voor onze *liefde* zijn zij niet gestorven, die ons verlaten en dit leven voor een beter verwisseld hebben. Wat zeg ik? de dood veredelt en heiligt die liefde. Het is zelfs zoet de onzen te beminnen nadat zij ontslapen zijn; maar met eene geheel andere liefde dan toen wij op aarde omgang met hen pleegden.

Wien blijft dat leedverzachtend genot, na het afsterven onzer Koningin, in ruimer maat beschoren, dan U, geëerbiedigde Koning! wien zij de naaste was in dit leven? Met huivering zouden wij het wagen tot U van Uwe droefheid te spreken, indien wij niet van dat genot voor U ten volle verzekerd waren. De hooge Voorzienigheid, die Gij aanbidt, en zoo vele en zware stormen om uw achtbaar hoofd heeft doen waaijen, heeft U nooit alleen gelaten, en in al de lotgevallen van Uw gedenkwaardig leven, hebt Gij de kracht en den troost van de Godsdienst beproefd gevonden. Ook nu zijt Gij niet alleen. Het is weinig, dat een bemind en roemrijk kroost, dat zelfs de kinderen uwer kinderen Hunne zorg en teederheid zullen verdubbelen, om den nakenden avond Uwer dagen te verhelderen. Het is weinig, dat eene getrouwe Natie, die deel neemt aan Uw verlies, zich zal vereenigen om U den last Uwer Regering genoegelijk te maken. God is aan Uwe zijde. Hij wil, dat Gij op Hem rekent, en U moedig verheft, om bij voortduring die pligten te vervullen, die Hij U tot geluk van ons volk heeft opgelegd. Droevig moge U de herinnering blijven van hetgeen Gij hebt verloren; maar Uw erkentelijk hart zal nimmer willen vergeten, wat God U in Uwe Gemalinne zoo lang verleend heeft, en volgen zal U door geheel uw leven de gedachtenis van die liefde, trouwe en deugd, welke Gij in haar hebt hooggeschat en bemind. Zulk eene liefde begraaft men niet met het overschot onzer dooden. Zulk eene liefde doet ons roem dragen op hetgene wij verloren. Zulk eene liefde doet ons aan hen, wier taak op aarde was afgedaan, de ruste welwillend gunnen. Zulk eene liefde is een heilige prikkel om ons voor eene volmaaktere gemeenschap met de onzen in betere wereld te bereiden. Ook door zoodanig aandenken aan Uwe Doode,

behave het den Almagtige, die door Jezus Christus de God is van alle vertroosting, het hart Uwer Majesteit op te beuren, en Hij gebiede over U leven en vrede en zegen tot in lengte van dagen!

Onwaardeerbaar blijft voor onze *navolging* het voorbeeld, ons nagelaten door de Vorstin, die wij met zoo veel regt betreuren. Voor niemand zal dat voorbeeld minder verloren zijn dan voor Ulieden, Doorluchtige Prinsen en Prinsessen van het Koninklijke Huis! Gij hebt bij Haar leven Hare deugd vereerd en er uwe verplichtingen aan erkend. Bij haar sterven hebt Gij die met lofspraak verheven. Dagelijks herhaalt Gij die lofspraak onder de Uwen. Heilig zal U de gedachtenis dezer deugd blijven, om in hare voetstappen te treden, en ook Uwe jeugdige Afstammelingen daarop te wijzen. Zoo zal het gebeuren, dat U bij God en menschen gelijke lof zal wedervaren als der Ontslapene toekomt, en Uwe kinderen met gelijken eerbied en liefde U beweenen zullen, als waarvan Uwe tranen getuigden bij het lijk Uwer onvergetelijke Moeder.

Het zij even weinig verloren dat edel voorbeeld voor allen, die in de gelegenheid zijn geweest om in onze godvruchtige Koningin van nabij te aanschouwen den spiegel van een waardig leven. Edele en Aanzienlijken des Volks! moogt Gij het van Haar geleerd hebben, dat nederigheid bij verhevenheid van rang het schoonste sieraad, en ware deugd het beste middel is om U van achting te verzekeren. Gij, die groot heet naar de wereld! moge het in Ulieden blijken, dat Gij in verschillende betrekkingen eene Vorstin omringd of gediend hebt, die, boven U geplaatst door geboorte en stand, iets wezenlijker dan men in de wereld gewoon is te bejagen, zocht en kende en deed. Vrouwen van hooge afkomst! moge Zij u hebben geleerd, dat minzaamheid en bescheidenheid het wapenmerk is van den echten adel. Rijken en Gegoeden! ziet, wat onvergankelijke winsten men behaalt met tijdelijke schatten, en wordt, gelijk zij, die wij verloren hebben, rijk in aalmoezen en goede werken.

Wij hebben Haar verloren, maar onze *hope* ziet verder heen dan deze aarde. Christenen ontslapen slechts om zalig te ontwaken. Jezus Christus heeft het leven en de onverderfelijheid aan het licht gebracht: want wij weten en gelooven, dat hetgeen van ons

aan het stof wordt terug gegeven, de mensch niet is tot zalig leven voorbestemd. Het wordt gezaaid in oneere, het wordt opgewekt in heerlijkheid; het wordt gezaaid in zwakheid, het wordt opgewekt in kracht (1 Cor. XV : 43). Ook Zij, wier gedachtenis wij hebben gezegend, behoort den Heere toe. Zijne stem zal Haar van onder het gedenkteeken, dat Haar bedekt, weder te voorschijn roepen en Haar eene plaats toewijzen onder de Godgetrouwen. Moge dan – welsprekend afbeeldsel der vergankelijkheid van alle aardsche grootheid! – moge de kroon van Hare lijkbaar zijn afgestild en het Vorstelijk versiersel weggedragen, onvergankelijk is het opschrift, door God in zijn woord geschreven, om boven Hare rustplaats te worden gesteld: 'De wereld gaat voorbij, maar die den wil van God doet, blijft in der eeuwigheid!' (1 Joh. II : 17). AMEN!

### Gebed

Ontvang, o God en Vader! onzen dank voor het woord der vertroosting, dat Gij ons heden hebt laten verkondigen. Wij erkennen en gevoelen, dat alleen in het Evangelie onzes Heeren voor ons de gronden gelegd zijn van rust in het leven, van moed onder onze rampen en verliezen, en van blijde uitzigten in de eeuwigheid. Dat dan ons hart uwe waarheid omhelze, gelijk onze mond haar belijdt, opdat wij er onzen steun aan vinden in leven en sterven. Onze Koning heft het hoofd uit zijne droefheid omhoog, daar Gij Hem uwe kracht belooft, om Hem te sterken, en uwe genade in Christus, om Hem te geleiden het overige zijner dagen. Zegen Hem, o God zijner vaderen! Spaar Hem, mag het zijn, van verdere smarten. Maak zijn Regering nog lange weldadig voor het Nederlandsche Volk, en schenk aan Hetzelve, door Hem, voorspoed en heil. Het Koninklijke Geslacht bidt U om bescherming, en wij bidden Uwe hoede over al de leden van dat Huis, waaraan zich onze liefde heeft gehecht van de dagen onzer vaderen af. Geef, dat het in dat Huis, ook voor volgende tijden, nimmer ontbreke aan zulke voorbeelden van godsvrucht, en deugd, als waarvan wij heden de gedachtenis hebben gezegend. Verhef over ons allen, Heere! het licht van uw aangezicht. Schenk aan ons Volk wakkere voorgangers, aan de gemeente getrouwe leeraren, en plant uwe vreeze in onze harten en die van onze kinderen, opdat het ons en de onzen moge welgaan in dit goede Land. Stort ons allen, bij het ootmoedige

geloof aan de vergiffenis onzer zonden, liefde tot godzaligheid en kinderlijke vrijmoedigheid in om te hopen, te danken en te bidden, gelijk wij U thans aanroepen naar het voorschrift van Uwen Zoon.

Onze Vader, e.z.v.

**Zingen:** Gezang 187:7 – Leer mij, o God! Hier streven naar dat regt Christelijk leven.